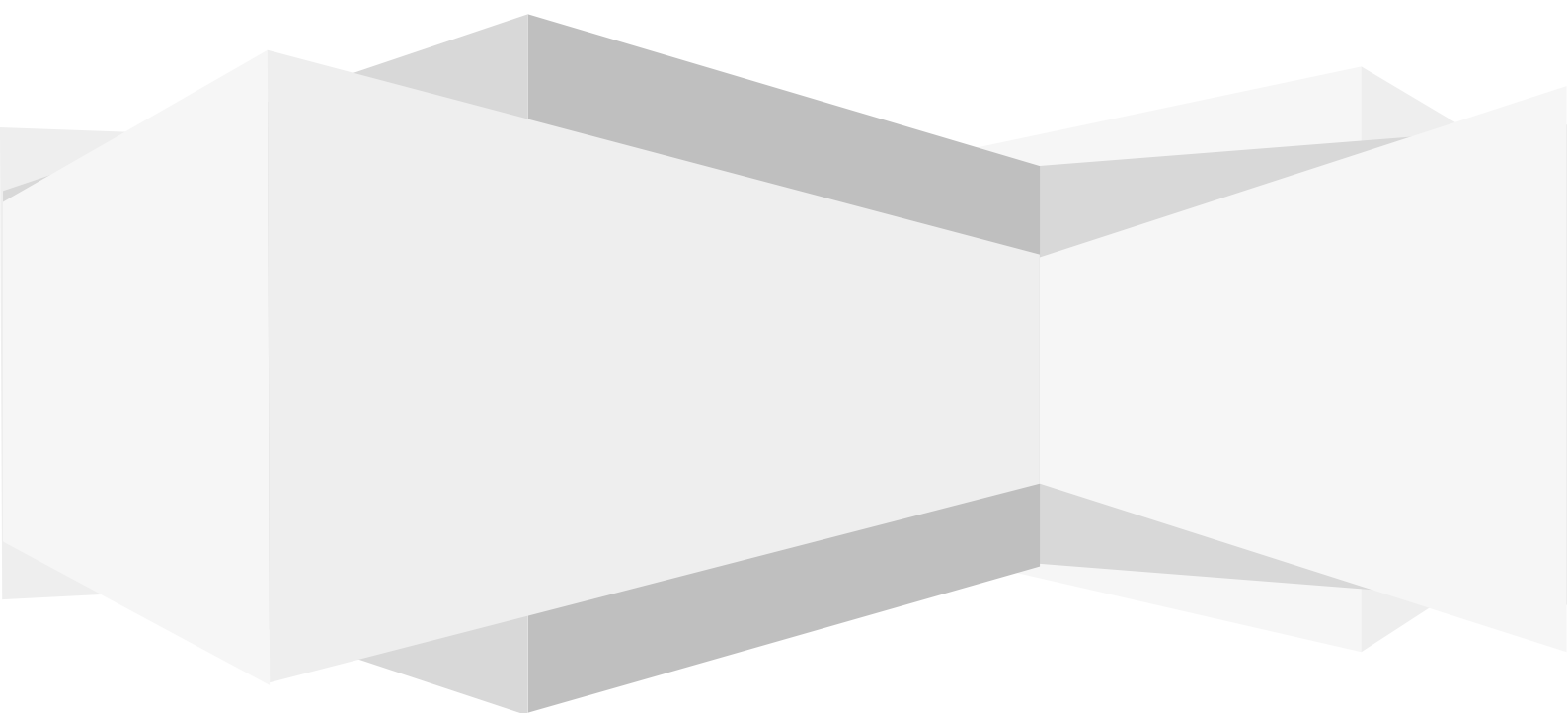

Vier eeuwen Hervormd

Dussen, een samenvatting

(1610-2010)

Door: Ton Lensvelt

Inhoud: Vier eeuwen Hervormd Dussen, een samenvatting

Inleiding	5
Teisterbant	5
Herradeskerke	5
Munsterkerk	6
Muilkerk	7
Kerk in het midden	7
Kasteel Dussen	8
Sint Elisabethsvloed	8
Plaats van kerk in het Binnen	8
80-jarige oorlog en begin reformatie	9
De katholieken	12
Franse Tijd	14
Afscheiding en Doleantie	14
Gezang	15
Louw Penning (1854-1927) de schrijver	15
Schenkingen	16
Eerste Wereldoorlog	17
Crisisjaren	18
Hervormd Jeugdwerk	18
Onderwijs	19
Christelijk Nationale School	20
Tweede Wereldoorlog	20
Lijst van Predikanten	23
Lijst van Kerkmeesters	25
Literatuur:	27
Archieven:	27
Contact:	27

Inleiding

Dames en heren hartelijk welkom allemaal. De vraag “iets te vertellen over de geschiedenis van de hervormde gemeente van Dussen” laat zich gemakkelijker stellen dan beantwoorden. Los van het feit dat de oorsprong van bijvoorbeeld de eerste kerk teruggaat tot in de Middeleeuwen en daarvan dus geen geschreven bronnen bestaan, laat ook de geschiedenis vanaf de reformatie zich moeilijk beschrijven, omdat er eenvoudigweg geen archief meer is. Het kerkarchief lag namelijk opgeslagen bij kerkvoogd Wout de Rooij toen zijn boerderij in Dussen Binnen eind jaren vijftig van de vorige eeuw tijdens een onweer als gevolg van blikseminslag afbrandde. Daarbij ging ook het archief verloren. Wat rest is een klein archiefje van de Diaconie met een map rekeningen en bescheiden over de periode 1640-1670. Toch hebben we in de literatuur en andere externe bronnen nog het een ander kunnen terugvinden over de kerkgeschiedenis van Dussen in het algemeen en die van de hervormde gemeente in het bijzonder. Graag willen we dat bij gelegenheid van dit jubileum voor u ontvouwen onder de titel **“Vier eeuwen Hervormd Dussen, een samenvatting”**

Teisterbant

Dit gebied maakte in de vroege middeleeuwen deel uit van de Karolingische graafschapsouw Teisterbant. De naam Teisterbant duidt op een grensligging, en wel ten opzichte van ontgonnen gebied. De grenzen van de gouw lagen niet vast: als de bewoning zich ruimtelijk uitbreidde, breidde ook Teisterbant zich uit. Teisterbant heeft zich vooral naar het westen uitgebreid. Tot deze gouw behoorden onder meer de in de Grote Waard gelegen nederzettingen Aalburg, Andel, Bern, Eten, Heesbeen, Meeuwen (alle komen voor in stukken van vóór 1000) en later ook Muilkerk.

Na ongeveer 1000 veranderde dit. Waarschijnlijk samenhangend met de machtsontplooiing van de graven van Holland ten nadele van het Sticht Utrecht, is de ontginning toen meer van west naar oost gegaan. Vanuit de oude kern van het graafschap Holland werd toen stroomopwaarts veel (veen)grond ontgonnen.

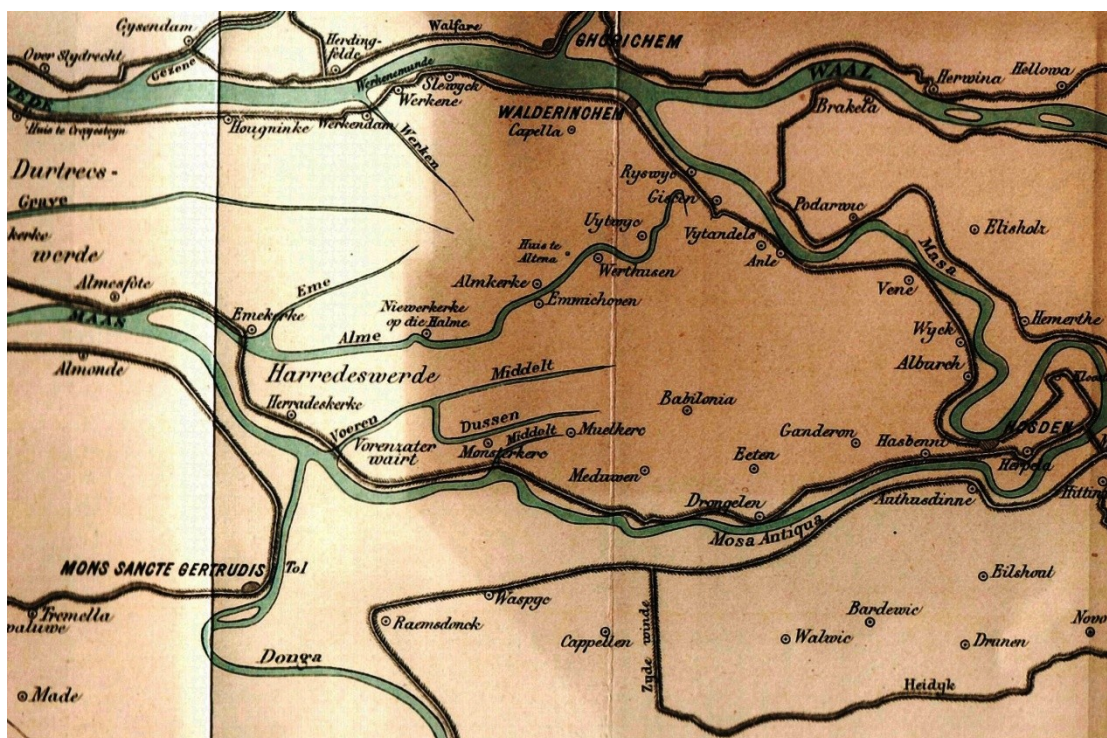
Herradeskerke

In de tweede helft van de 10de eeuw verbeterde het klimaat. De zeer droge zomers droegen bij tot het in ontginning nemen van de veengebieden. In de 11de eeuw vonden op last van de graaf van Holland de eerste systematische ontginningen plaats tussen Maas en Merwede, meer in het bijzonder tussen Dordt en Dussen.

Een van die ontginningen in de zuidoosthoek van het gebied tussen Dordt en Dussen was Aerntswaert met Herradeskerke, waarvan de oudste schriftelijke vermelding dateert van 1105, hoewel de aldaar gebouwde Herradeskerke pas in 1216 wordt genoemd. De kerk van Herradeskerke lag aan de (Oude) Maas halverwege tussen de mondingen van Alm en Voeren in de Maas (Ramaer, 1899). Dit gebied aan de (Oude) Maas is zeer waarschijnlijk een ontginning van de hand van de familie Van Der Dussen dat tot stand kwam aan het einde van de 11de eeuw, dit in nauwe samenwerking met de graaf van Holland die de beschikking had over een eeuwenoude hoeve in dit gebied. In 1373 werd een deel van Aerntswaert, de Grote Polder, verkocht aan de kartuizers van Geertruidenberg. Arent II van der Dussen verkocht hun dit later zo geheten Cloosteroort omdat hij geld nodig had voor de uitbreiding van het kasteel in Dussen.

Munsterkerk

Tussen Meeuwen en Aertswaert lag het gebied van Dussen of Dusna met de Vorenzaterwaert (genoemd naar het riviertje Voeren of Voorn) en waarvan de eerste vermelding dateert uit 1200. Waarschijnlijk is het Dussen of Dusna genoemd in vroeg-dertiende-eeuwse teksten identiek aan het latere Munsterkerk. Of er rond 1200 reeds veel mensen woonden is onduidelijk en geenszins zeker. Dussen was rond die tijd in ieder geval wel ontgonnen, want het werd dan met name genoemd bij de gebieden die de graaf van Holland moest opdragen aan de hertog van Brabant; dit ter genoegdoening aan Hertog Hendrik I van Brabant, nadat Dirk VII van Holland het gewaagd had het kortgeleden gestichte 's-Hertogenbosch te plunderen.

1 Het land van Heusden en Altena in de Middeleeuwen, volgens J.C. Ramaer (1899)

Van dit oude Munsterkerk zijn er sterke aanwijzingen dat de kerk, die de apostelen Filippus en Jacobus als patroonheiligen had, gestaan heeft tussen de oorspronkelijke Oude Straat (thans voorste deel Pleunesteeg) en de Kalversteeg. Willem Wijtvliet had er in 1306 met instemming van de plaatselijke geestelijke een college van twaalf kanunniken gesticht, waarbij hun inkomsten gefinancierd werden door goederen die Wijtvliet had ingebracht. Het kapittel, behorend tot de categorie vroege stichtingen op initiatief van een wereldlijk heer, functioneerde enige tijd ongehinderd en naar tevredenheid, totdat het door de heer Gerard van Voorne in 1316 zonder geldige redenen werd overgebracht naar Brielle en waarbij ook de kapittelgoederen in beslag genomen werden. De opschudding daarover was groot, tot aan het Vaticaan toe, maar Munsterkerk zag zijn kapittel nooit meer terug.

In 1350 beschikte Jan van Wijtvliet over het patronaatsrecht van de parochiekerk van Munsterkerk. Dat houdt zoveel in dat hij het recht had om bij een vacature van de pastoorsplaats een nieuwe kandidaat voor te dragen.

Muilkerk

Net als de kerk van Munsterkerk dateert die van Muilkerk eveneens uit de dertiende eeuw. Van de Muilkerkse kerk van voor de Sint Elisabethsvloed - die op dezelfde plaats in Dussen Binnen stond als waar de kerk ná de vloed werd herbouwd - is door kleinschalige terreinverkenningen in ieder geval bekend dat deze van ná 1210 dateert. De kerk wordt in 1276 als Mulekerke voor het eerst in de schriftelijke bronnen genoemd. De eerste heer van Muilkerk was Daniël van de Merwede. Deze bezat waarschijnlijk ook het patronaatsrecht, althans dat valt af te leiden uit een later stuk uit 1642 waarbij de heerlijkheid inclusief patronaatsrecht werd verkocht.

De nederzettingen Muilkerk en Munsterkerk, beiden gelegen op de Dussense stroomrug, waren met elkaar verbonden door het riviertje de Dusse met, van oudsher, parallel aan beide oevers, wegen. Van Muilkerk is bekend dat bewoning en kerk zich concentreerde aan deze wegen, maar dat zal in Munsterkerk vermoedelijk niet anders geweest zijn. Op oude kaarten wordt de weg langs de noordoever van de Dusse Lange Straet genoemd. Ook langs het door het Zuideveld stromende 't Middeltje lag oorspronkelijk zo'n weg of jaagpad, hoewel daarlangs geen sporen van bewoning bekend zijn.

Kerk in het midden

Het geloof van de middeleeuwse mens stond centraal in het leven. Daarbij was het van belang dat men via de eigen pastoor de sacramenten toegediend kon krijgen. Voor doop, huwelijk en begraven was men exclusief aangewezen op de eigen moederkerk van de parochie en haar pastoor. Tijdens het vierde Lateraans concilie (1215) kwamen biecht en eucharistieviering daarbij. Deze verplichting vergrootte de afhankelijkheid van de gelovigen ten opzichte van de pastoor. Nog meer dan tevoren werden parochianen gebonden aan de parochiekerk.

De middeleeuwse pastoors waren veelal uit de locale omgeving afkomstig; vier van de tien kwamen van binnen een straal van tien kilometer van hun parochie. In die tijd was de pastoor meer dan alleen de zielenherder. Zo stelde hij ook wel testamenten en beschikkingen op en was soms belast met andere schrijf- of secretarisambtten. Waarschijnlijk was dat in Muilkerk, Munsterkerk en Herradeskerke ook zo.

Kerken werden overwegend gesticht door lieden die zeggenschap hadden in de streek. Deze zeggenschap was meestal exclusief verbonden met het bezit van grond. Behalve voor de geloofsbeleving verschaft de kerk ook een groepsidentiteit en vergrote ze de onderlinge samenhang waardoor gemeenschapsbanden ontstonden. Het kerkgebouw vormde het geografische middelpunt van het dorp.

Maar ook anderszins vervulde het kerkgebouw een centrale rol. Het was niet alleen de plaats waar de sacramenten werden toegediend en de mis werd opgedragen. Kerk met kerkhof was ook de ontmoetingsplaats bij uitstek of wijkplaats in geval van overstroming of andere rampen. In de kerk werd nieuws afgekondigd en uitgewisseld. Verpachtingen, openbare verkopen en cijnsdagen werden er aangekondigd na de hoogmis of op de kerkdeur die als aanplakbord fungeerde. Er werden politieke besluiten genomen en het archief van de burgerlijke dorpsgemeenschap werd er bewaard in de zogenaamde "*comme*". De zitting van de schepenbank werd er gehouden. Het was de vergaderplaats voor de dingbank en andere wereldlijke bestuursvormen en er werd onderwezen. Pas later zullen school, herberg en raadhuis ontstaan en vrijwel altijd steeds in de nabijheid van de kerk.¹

¹ Bijsterveld, *Noord-Brabants Historisch Jaarboek 2000-2001*

Kasteel Dussen

Echter, in 1330 liet de hertog van Brabant door Jan VI heer van Heusden een donjon bouwen in Dussen om het hoofd te kunnen bieden aan de graaf van Holland, Willem III, die zijn vazal Willem van Duvenvoorde in 1323 in Geertruidenberg een sterkte had laten optrekken. De oorspronkelijke woontoren werd in 1387 met toestemming van de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, door Arent II van der Dussen uitgebreid tot een slot. Het zou ingrijpende gevolgen hebben voor de gemeenschap rond het kasteel. Daar waar tot voor kort vooral de kerk het middelpunt vormde van het communale leven werd deze functie steeds meer opgeëist door het kasteel.

Sint Elisabethsvloed

Met de St. Elisabethsvloed van 1421 verdween Herradeskerke en ook vrijwel geheel Munsterkerk, inclusief de beide kerken, onder de golven. Ook Muilkerk kwam onder water te staan waarbij de kerk werd vernield. Na verloop van jaren werden in het oostelijk deel, in het Land van Heusden, allerlei bedijkingactiviteiten gestart. In 1434 met de Zoutendijk tussen Andel en Genderen en in 1450 met de Mosterddijk tussen Andel, naar Meeuwen, daarbij de Bosschen in Dussen doorkruisend. Maar pas veertig jaar na de vloed, in 1461, werd met de aanleg begonnen van de Kornschedijk tussen Werkendam en Dussen; voor die tijd een gigantisch project dat in een periode van vier jaren werd gerealiseerd. Tegelijkertijd werden een groot aantal afwaterings-sluizen in de dijk aangelegd. Daaronder ook de Kornsche - en Munsterkerksche Sluis. Ook het kasteel had veel geleden. De vervallen en door het water aangetaste muren werden tot op vijf meter boven de gracht afgebroken, om opnieuw te worden opgemetseld.

Plaats van kerk in het Binnen

We constateerden al dat uit reeds uitgevoerde archeologische opgravingen is gebleken dat op de plaats waar tot 1946 het kerkgebouw van Muilkerk stond, er al vanaf omstreeks begin dertiende eeuw een oudere kerk moet hebben gestaan. Dat was dus ruim vóór de Sint Elisabethsvloed van 1421, waarbij de kerk verloren ging, maar nadat het water zich had terug getrokken weer op exact die zelfde plek werd opgebouwd. Indertijd werd tussen het puin van het verwoeste kerkje geen tufsteen gevonden. Uit dat feit, in combinatie met het formaat (32/20x15/14x8,5/7) van de wel gevonden bakstenen, kan afgeleid worden dat de oorspronkelijke kerk waarschijnlijk niet ouder dan van circa begin dertiende eeuw geweest kan zijn. (Hendriks, 1990) . Voor die tijd werd namelijk vooral tufsteen gebruikt voor kerkbouw. In de streek rond Dussen vooral in de eerste helft van de twaalfde eeuw. (Braams, 1995). Het blijft wel mogelijk dat er in Dussen voordien een houten kerkje heeft gestaan.

De Sint Elisabethsvloed had ook invloed op de loop van het riviertje de Dusse dat zich nadien wat meer zuidelijker verlegde. Uit grondboringen in het Noordeveld, achter de boerderij van Ad van Veldhoven in Dussen Binnen, is gebleken dat daar een stroomrug ligt, die meer dan waarschijnlijk een relict is van de oude loop van de Dusse. Van het meer naar het westen gelegen kasteel van Dussen weten we bovendien dat vóór de Sint Elisabethsvloed de Dusse aan de noordkant langs deze sterkte liep, waar het thans ten zuiden daarvan haar stroombed heeft.

Het zou ook de enigszins merkwaardige plek van de voormalige Hervormde Kerk in het Binnen kunnen verklaren. Deze stond namelijk een stukje van weg af die langs de noordoever loopt, terwijl alle andere gebouwen in de nabijheid van de kerk direct langs de weg gebouwd waren. Op oude kaarten is de meer noordelijk gelegen plek van de kerk ook duidelijk waarneembaar.

Vermoedelijk heeft de Duse voor de Sint Elisabethsvloed aan de noordkant gelopen, net zoals dat bij het kasteel het geval was, en stond het kerkgebouw langs de zuidoever van de oude loop. Omdat ná de vloed de kerk opnieuw werd opgebouwd op de oude fundamenten, zou dat de reden kunnen zijn dat het gebouw wat meer van de weg af kwam te staan, omdat de Duse zich in die tussentijd een stukje meer zuidelijk had verlegd.

Deze theorie krijgt nog extra gestalte als je op de kadastrale kaart van 1830 hemelsbreed de afstand meet tussen de huidige loop van de Duse en de noordkant van het kasteel en van de kerk. Die bedraagt voor het kasteel zo'n 50 meter, terwijl de afstand tot de noordzijde van de kerk omstreeks 35 meter geweest zal zijn. Dat verschil vindt z'n oorzaak in het feit dat de afbuiging van de Duse in meer zuidelijke richting juist bij de kerk in het Binnen aanvangt. Dat duidt er op dat het water aldaar op een verhoging in het landschap stuitte. Dat is op zich niet zo verwonderlijk want in vroeger tijden werden deze verhogingen (donken) in het landschap juist uitgezocht om op te bouwen, omdat de hogere ligging extra bescherming bood tegen eventuele wateroverlast bij overstromingen. Daardoor is het verschil in afstand van de huidige loop van de Duse tussen het kasteel en de voormalige kerk ook verklaarbaar.

80-jarige oorlog en begin reformatie

De laatste pastoor vóór de het uitbreken van de 80-jarige (1568-1648) oorlog was mr. Niclaes Schilder, die zijn opleiding aan Leuvense universiteit genoten had. Overigens een instituut waar meerdere pastoors van Dussen uit eind achttiende eeuw gestudeerd hadden.

De toestand op het platteland was nog lang zeer onduidelijk. Bij een visitatie in 1572, vier jaar na het uitbreken van de oorlog, was de kerk van Muilkerk nog in gebruik bij de katholieken met als pastoor Nicolaas Jacobi. De kerk was toegewijd aan Onze Lieve Vrouw met als feestdag 8 september. Er was een officie (gebeden of gezangen) van de Heilige Maagd en verder waren er de broederschappen van de Heilige Anna, Catharina en Barbara met een altaar. Ook was er een altaar van het Heilig Kruis. De algemene situatie viel in vergelijking met omliggende plaatsen, mee. Wel was er het nodige aan te merken. Het altaar van Sint Sebastiaan was niet gewijd, liturgische kledij die gescheurd was diende te worden hersteld. De torendeur zat vol gaten en spleten en het dak van de kerk lekte en behoefde nodig reparatie. Zoals in bijna alle gemeenten waren ook in Dussen de kerkmeesters nalatig in de afhandeling van de rekeningen. Van koster Bruno werd opgemerkt dat die tevens herbergier was. En onder de parochianen was sprake van onwettig samenleven en concubinaat terwijl de biecht bij afwezigheid van de pastoor werd afgenomen door de onderwijzer. De kerkgoederen, die in beheer waren bij de kasteelheer, waren deels verloren gegaan. Tot 1608 bleef in Dussen een pastoor aanwezig, maar mogelijk was deze laatste pastoor hervormingsgezind. Het was in deze toestand dat de kerk het Twaalfjarig bestand (1609-1621) inging.

Net als elders in de regio, voltrok de reformatie zich ook in Dussen heel geleidelijk, zij het wel wat later. Dussen behoorde tot de ring Overwater van de classis Dordrecht, net als de vesting Geertruidenberg die in staats-protestante handen was. Het omliggende platteland viel echter vaak ten prooi aan vijandelijke (Spaanse) invallen. In 1609 meldde dominee Johannes Vonckius zich bij de classis met een aanbevelingsbrief van de heer van Dussen Munsterkerk *“voor de vacante kerken- en schooldienst”* De classis zag echter niets in de omstreden predikant, zeker niet in een bijna nog geheel rooms-katholieke omgeving als die van Dussen. Men vreesde dat hij er al te gemakkelijk aanleiding kon worden tot spot en laster. Baron Walraven van Gent van het kasteel was er niet blij mee, doch de classis stelde ter compensatie voor, dat Dussen *“bij lening”* bediend

zou worden, tot men een eigen predikant gevonden had. Vanaf Pinksteren 1609 werd Dussen bediend door de broeders uit de Alblasserwaard, wat gezien de toestand van de wegen en het vervoer over water een zware opgave was.

Na een tweetal mislukte beroepingen werd Ds. Timothius Wijckentoorn in 1610 de eerste predikant van Dussen. Hij diende van de grond af aan te beginnen met de opbouw van de gemeente. Kerk en gemeenschap waren in hoofdzaak nog katholiek. Zo bleken er nog vier altaren in de kerk aanwezig en enige kasten of kisten met relikwieën. Ook waren er problemen met de betaling van de huurpenningen voor zijn woning, die echter via de classis werden opgelost.

Hij werd in 1615 opgevolgd door Casparus Nusius, 23 jaren jong en afkomstig uit Geertruidenberg. Hoewel daar wel wat overredingskracht van dominee Wijckentoorn voor nodig was ten opzichte van ouderling en diaken. In 1616 vroeg Nusius met steun van de classis en later ook van de ambachtsheer subsidie aan bij de Staten voor de bouw van een pastorie, maar zover kwam het waarschijnlijk niet. Hoewel Casparus zelf wel degelijk melding maakte van spanningen tussen hem en de gemeente, werkte hij in Dussen tot volle tevredenheid. Omdat goede predikanten in die tijd nog schaars waren was het niet zo verwonderlijk, toen hij in 1618 benaderd werd door de hervormde gemeente uit Waspik, dat zowel de classis als de hervormde gemeente van Dussen zeer ontstemt waren. Te meer omdat hij volgens de classis in Dussen minstens zoveel kon doen als in Waspik. Maar Waspik wist van geen wijken. Ze overlegden zelfs een aanbeveling van prins Frederik Hendrik, de ambachtsheer van Clein Wasbeeck, om hun verzoek kracht bij te zetten. Hoe dan ook, Casparus ging en Wilhelmus Lupardus (1618-1622) kwam.

Een van de weinig overgebleven documenten uit deze begintijd betreft een reglement op begraven uit 1620 waarin werd vastgelegd dat er alleen nog maar in de kerk begraven mocht worden met toestemming van de kerkmeester van de hervormde gemeente

Zoals eerder aangegeven, was het een woelige tijd. Het grootste lijden was misschien wel het telkens terugkerende doorbreken van dijken, maar ook het militaire geweld van zowel Spaanse als Staatse troepen veroorzaakte veel leed en armoede. Dat bleek ook uit de talrijke vluchtelingen van over de Oude Maas die in het Land van Heusden en Altena een veilig heenkomen zochten. Tijdens het beleg van Breda in 1625 kwamen een aantal bepakte en bezakte gezinnen uit Sprang naar Dussen. Ze vonden of kochten zich een schuilplaats in het kasteel, maar ook bij diverse particulieren in het dorp.

Behalve de zorg voor een predikant diende ook het onderhoud aan het door de katholieken enigszins verwaarloosde kerkgebouw ter hand genomen te worden, doch gelukkig werden er regelmatig legaten aan de gemeente gedaan. Zo mocht dominee Voet (1622-1634) direct na het Twaalfjarig bestand maar liefst 3.500 gulden aan schenkingen noteren, waarvan één van 2.000 gulden *van Crijnvelt van Hedikhuijsen uijt te vorderen bij Jan Spieringk en Maeijcken Zeeuwen weduwe tot Meeuwen*.

Toch was de financiële situatie bij tijd en wijle verre van rooskleurig. Zo werd schoolmeester Joh. van Schijndel in 1657 noodgedwongen door de diaconie betaald omdat de kerkvoogdij kennelijk niet over voldoende middelen beschikte.

Na eerdere vergeefse pogingen in 1616 en 1617 werd in 1632 bij de kerk toch een pastorie gebouwd voor dominee Voet, een broer van de bekende Heusdense predikant Gijsbertus Voetius. Net als kerk en school werd ook deze pastorie uit de gemeenschappelijke middelen van Muilkerk en Munsterkerk gerealiseerd. De gevelsteen droeg de volgende (vertaalde) Latijnse tekst: *De Kastelein, schout en secretaris van beide heerlijkheden op Munsterkerk en Muilkerk aan de Dussen bouwden dit huis voor den Heer Dideric Voet hun domine tot teeken van dankbaarheid 1632 10, april.*

Hoewel Munsterkerk formeel gezien een eigen Hervormde gemeente had, gingen de hervormden van Munsterkerk in Muilkerk naar de kerk gingen en hun kinderen er naar school. Echter, nadat dominee Joosten in 1713 overleden was, bleef de predikantenpositie twee jaar lang vacant. Dit vanwege onenigheid over het recht van handopening tussen de kerkenraadsleden van Munsterkerk en Muilkerk. We merkten eerder al op dat

de Heer van Muilkerk, op wiens grond de kerk stond, van oudsher het recht van handopening bezeten had; dat is 't recht om tot het beroepen van een predikant over te gaan. De ambachtsheerlijkheid was hiervoor over de waarde van haar bezittingen een rente verschuldigd aan de kerk van Muilkerk van *"eene gulden, vijff stuivers 's jaars"*. De Munsterkerkse leden voerden echter aan dat de heerlijkheid Munsterkerk van oudsher het eerste en voornaamste lid van de twee gemeentes was geweest, omdat Munsterkerk in oppervlakte veel groter was dan Muilkerk en bovendien tweederde van de inkomsten in de gezamenlijke kas fourneerde. Reden waarom het benoemingsrecht voor een predikant werd geclaimd voor de Heer van Munsterkerk. De Hooge Raad stelde de Munsterkerkers echter in het ongelijk.

Het gezicht van de Hervormde Gemeente werd in de achttiende eeuw voor een belangrijk gedeelte bepaald door drie predikanten: Daniël Halmans, Hubertus Hoevenaar en Johan van Dugteren, die gedrieën meer dan een eeuw lang (1720-1826) aan de kerk in Muilkerk verbonden waren. Dat goede voorbeeld werd in de negentiende eeuw gevolgd door dominee Johan Westhof die een kleine 40 jaar lang als herder fungeerde.

Een groot deel van het voormalige Munsterkerk werd in de zeventiende eeuw opnieuw omdijkt met de realisatie van de Dussense Polder. Er ontwikkelde zich een hervormde enclave in het buurtschap Vierbannen, zo'n twintig gezinnen in getal. Catechisatie werd gegeven bij Adriaan van Daalen aan de Straatweg. Maar naar de kerk ging men nog steeds in Dussen, te voet, later op de fiets. Maar verschil moest er zijn. Het boerenechtpaar van Vugt kwam in een gerei naar Dussen Binnen en stalde 't paard tijdens de dienst bij meester van Binsbergen.

Begin twintigste eeuw werden initiatieven ontplooid om dit gebied van een eigen hervormd bedehuis te voorzien. Door geld in te zamelen, kon op grond beschikbaar gesteld door Van de Koppel, in 1903 aan de Buitenkade te Hank een catechisatiegebouwtje geopend worden, dat in 1908 met een subsidie van 400 gulden van de Algemene Synode verder werd vergroot tot 't kerkje "Uw Koninkrijk Kome". In 1925 werd het kerkje opnieuw vergroot en uitgebreid met een consistorie. Adriaan Raams fungeerde als eerste koster.

Oorspronkelijk had het kerkgebouw in Dussen Binnen twee puntaken. Die verdwenen in 1732 toen de kerk grondig werd opgeknapt. Er was toen sprake van een tweebeukige kerk met vijf pilaren. Tijdens de watersnood van januari 1809 - een van de zwaarste rampen die de streek ooit heeft getroffen - stortte de kerktoren in. Een gezin dat zijn toevlucht in de toren had gezocht, kon zich daarbij slechts ternauwernood redden. Gelden ontbraken voor wederopbouw. Groot was dan ook de vreugde en dankbaarheid in het dorp toen uiteindelijk in 1852 de toren van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente voltooid werd. Daarbij werd de klok van de afgebroken Woudrichemse Hoftoren voor f 150,- aangekocht en in de herbouwde toren geplaatst.

Toen Donkersloot ten behoeve van zijn geschiedschrijving over Dussen in 1939 de kerk in het Binnen bezichtigde, was het eerste wat hem opviel het grote aantal grafstenen, vooral van schepenen, burgemeesters en andere notabelen van Muilkerk en Munsterkerk. In het oog lopend was de grafzerk bij de ingang uit 1648 van *Harmen van Overstege Adriaenszoon, out 29 jaren sterf jongman den 3de april 1648*, ongehuwde zoon van de schepenen van Dussen-Muilkerk Adriaen van Overstege en kleinzoon van schepenen Willem Willemse van Overstege en Mariaentjen Joosten van der Maes. Uit een door de koster Wouter en Pieter Hagoort opgemaakte lijst blijkt bovendien dat er ook katholieken in de kerk begraven werden, waaronder in het koor de Roomse pastoors: Hendrikus Coolen (1731-1760) op 4 Augustus 1760 en Pieter van de Broek (1760-1784) op 12 oktober 1793. Aan de wand hing een bord waarop de Tien Geboden stonden geschreven; van boven versierd met een wapen.

Het gebouw met z'n gotische ramen en hoog zadeldak had twee ingangen. In het smalle gedeelte bevonden zich de consistoriekamer, het klokkentouw en het stookhok. De kerk-gangers kwamen echter via de andere zijde (westkant) naar binnen. In het portaal konden zij hun klompen kwijt. In het midden van de kerk stond een grote kolenkachel. De jeugd die nog geen verkering had, zat altijd onder de orgelgalerij. De organist kon het orgel alleen bespe-

len als iemand lucht voor hem trapte. 's Winters zorgde koster/grafdelver Gijs Boogaerts tegen betaling voor warme stoven. De grafzerk vóór in de kerk uit 1648 van Harm van Overstege, werd later geruimd omdat hij niet meer gerestaureerd kon worden.

De katholieken

Na de overname van de kerk in 1610 door de hervormden bleven de katholieken van Dussen niet geheel van zielzorg verstoken. De algemene mening is dat dit mede te danken was aan de financiële steun van de kasteelheren, die daarnaast ook katholieke wereldlijke gezagsdragers bleven benoemen, ondanks een verbod in 1660 uitgevaardigd. In de achttiende eeuw was dit beslist ook zo, maar na de verovering van het kasteel in 1573 door de Spanjaarden, toonden de Heren van Brecht nog maar weinig interesse voor hun bezittingen in het Dussense, ook al omdat oorlogshandelingen een regelmatig bezoek onmogelijk maakten. Wel was er volgens de classis tot

kort na 1608 sprake van een overeenkomst dat in Dussen een pastoor zou blijven. Echter, toen Baron Walraven van Gent het kasteel bij aanvang van het Twaalfjarig bestand in 1609 kocht, maakte hij zich nog in datzelfde jaar hoogst persoonlijk sterk voor het aanstellen van een predikant in Dussen. Hij had tenslotte niet voor niets aan de zijde van Prins Maurits in 1600 meegevochten in de Slag bij Nieuwpoort. En ook in het verdere verloop van de oorlog toonde hij zich een strijdbaar vazal van het Staatse leger dat onder leiding van Maurits verscheidene overwinningen op de katholieke Spanjaarden behaalde.

Baron van Gent liet het kasteel herstellen en verbouwen tot wat het nu is en breidde het grondbezit rond het kasteel aanzienlijk uit om daarmee voldoende inkomsten voor het onderhoud ervan te waarborgen. Hij heeft de reformatie in Dussen ongetwijfeld actief gesteund, ook om er zijn positie en invloed te versterken. Zo verleende hij niet alleen steun bij de aanstelling van een predikant maar onder zijn bewind stelde hij een protestante rentmeester aan in de persoon van Gijbert van Benscop en ging ook het schoutambt van Muilkerk, dat traditiegetrouw door een katholieke Stael werd bekleed, over op personen die de hervormde religie aanhingen.

Meer waarschijnlijk hebben paters jezuïeten, die in de westelijke Langstraat en het Land van Heusden en Altena actief bleven rondtrekken, in deze fase van de contra-reformatie een veel grotere rol gespeeld voor hetatholicisme in Dussen. In 1645 stichtten zij ook nog eens een permanente statie in Geertruidenberg, die door betaling van een jaarlijkse recognitie, door de magistraat van de stad ongemoeid werd gelaten. Vanaf 1648 trok vanuit deze jezuïetenstatie Wijnand Schordey onvermoeibaar door de streek, waarbij hij vooral werkzaam was in Raamsdonk, Waspik en Dussen. In de kerstnacht van 1653 werd hij in Dussen echter gearresteerd en in Dordrecht een jaar lang opgesloten, waarna hij tegen een hoog losgeld werd vrijgelaten. Tijdens zijn gevangenschap werd hij vanuit Geertruidenberg vervangen door Antonius Kindt. Schordey opereerde na zijn vrijlating van 1655 tot 1672 vanuit Dongen als kapelaan, reden waarom een aantal dopen van Dussense kinderen uit die tijd in Dongen zijn opgetekend. In 1677 werd - door bemiddeling van de heren van Munsterkerk - opnieuw een pastoor in Dussen aangesteld.²

Het was pas in 1711 dat er met steun van kasteelheer Jean Louis van der Schueren van Hagoort (en katholieke rentmeester Couwenberg) een *"pastorie tevens kerk- en vergaderplaats"* in gebruik genomen werd *"buitendijks aan de Dussensche Sluis"*. Toen de Kornschiedijk werd opgeworpen om bescherming te bieden tegen het buitenwater, werd ten behoeve van de uitwateringsgangel langs de Molenkade een sluis in de dijk aangelegd, de Munsterkerksche – of Dussensche Sluis. Aan de sluis ontstond buitendijks een aanlegplaats voor schippers wat zich in de loop der tijden ontwikkelde tot een haventje. Vermoedelijk waren het met name schippers die rond het haventje van Dussen aan de dijk een nieuwe bewoningskern stichtten. De bewoning breidde zich steeds verder uit en kennelijk vond men het ook de geëigende plek voor een katholiek kerkhuis.

In 1757 bleek men echter te kerken in een *"kerkehuijs"* binnendijks aan de Dorpsstraat, gezien de beschreven ligging *"ten westen de Gantel en ten noorden den Dussendijk"* en geschonken door de kasteelheer de Graaf van Groesbeek. In 1759 werd een echte schuurkerk gebouwd, weer aan de Sluis en vermoedelijk op dezelfde plek als de pastorie van 1711. In 1792 werd dat nieuwe gebouw gecompleteerd met een pastorie; de oude pastorie werd afgebroken. In 1797 woonden in Dussen 605 hervormden tegenover 799 katholieken. Met de invoering van de vrijheid van godsdienst (in 1795) nam het aantal katholieken nog toe zodat in 1815 Dussen 1046 katholieken

² Verschure, Han – *Overleven in Hollandse Tuin*, p. 398 (2004)

en 644 hervormden telde. De kerk aan de Sluis werd daarom in 1826 nog eens aanzienlijk uitgebreid, hoewel een kerktoren vooralsnog ontbrak.

Franse Tijd

De Franse inval van 1794 had ook gevolgen voor Dussen. Ter verdediging betrok een zwaar bewapend detachement van het Hollandse leger stellingen nabij het Capelsche Veer. Ondertussen probeerde de overheid het leger te versterken door inwoners aan te sporen dienst te nemen. Hoewel de stellingen volgens ooggetuigen verbeterd werden verdedigd, was de overmacht te groot. In januari 1795 capituleerde Holland.

Door de afkondiging van de gelijkberechtiging van godsdienst veranderde er het een en ander. Allereerst de naam. De Nederduits Gereformeerde Kerk, zoals de kerk vanaf de reformatie heette, werd in 1816 officieel de Nederlandse Hervormde Kerk. Misschien wel ingrijpender was dat tijdens de Franse tijd (185 jaar na dato van de overname) door de Dussense katholieken: Jacobus Antonius Lensvelt, Cornelis van Dalen, Jan van Dinteren en Jan Kastelijn over de kerk in Dussen Binnen onderhandeld kon worden. De katholieken wilde geld zien, doch men kwam maar niet tot overeenstemming want er was eenvoudigweg geen geld. Pas in 1809 leek het tot een schikking te komen. De hervormden zouden 1.000 gulden neertellen, 500 contant en 500 in jaarlijkse termijnen. Daarbij zouden de katholieken afzien van verdere aanspraken op kerk en pastorie in het Binnen. Wel zouden ze nog steeds begraven mogen worden op het naastgelegen kerkhof.

In 1872 werd echter door de gemeente Dussen een nieuwe en algemene begraafplaats aangelegd in de Zuid-Hollandse polder tussen de Oude Straat en Kalversteeg, zeg maar op de plek van de vroegere kerk van Munsterkerk. Het Laarhuisje dat ten prooi viel aan de ruilverkaveling herinnert nog aan deze begraafplaats. Of de begraafplaats ook daadwerkelijk werd gebruikt is zeer de vraag. Het katholieke deel van de bevolking van Dussen kreeg namelijk al eerder vanaf 1842 (maar waarschijnlijk al vanaf 1826) de beschikking over een kerkhof aan de Sluis. In oktober 1923 was de dodenakker onderwerp van discussie in de gemeenteraad, waarbij raadslid Toon Berm zich afvroeg of de begraafplaats daar moest blijven of niet. "Zo ja, dan moest er iets aan gebeuren, want nu was die lieve jeugd van Dussen de boel aan het slopen".

Afscheiding en Doleantie

In 1835 scheidden 13 personen zich af van de Hervormde kerk met aan het hoofd Gerrit C. van der Beek, bemiddeld landbouwer en graanhandelaar en Gerrit Rombout, nachtwaker en klepperman. Opvallend was dat ook Meggeltje van Bergeyk zich bij de afgescheidenen aansloot. Haar man was onderwijzer maar tevens voorlezer en voorzanger in de hervormde kerk, dus financieel afhankelijk. Oefeningen werden gehouden bij polderopzichter Pieter Keller op Jannezand in de Biesbosch. Burgemeester Stael stelde zich welwillend op en greep niet in, maar meldde de oefeningen wel bij de autoriteiten.

In 1840 ontvingen de afgescheidenen van Dussen toestemming om samen met een aantal omliggende kleinere gemeentes een Christelijk Afgescheiden Gemeente te stichten. In 1862 gingen in Dussen echter stemmen op om te komen tot een zelfstandige gemeente. In 1866 werd het reeds als kerk in gebruik zijnde pand van de overleden Govert van Dijk aangekocht, waarna in 1870 op dezelfde plek in de Muilkerk een gloednieuw kerkgebouw in gebruik genomen kon worden door toenmalig kerkmeester en administrateur Kasper Haspels. Een tiental jaren later werd een nieuwe pastorie als het ware tegen de kerk aangeplakt, waarna in de achtergevel van de kerk een nieuwe ingang werd gemaakt.

In 1892 richtte een tiental gezinnen een zelfstandige Christelijk Gereformeerde Kerk op. In 1905 verkreeg deze gemeente een nieuw kerkgebouw. Zestig jaar lang kerkte zij in het thans tot woonhuis omgebouwde kerkje in de Muilkerk, tegenover de Zuideveldlaan.

Gezang

In december 1891 was er een vreugdevolle dag omdat het orgel in de kerk vervaardigd door den heer Van den Haspel te Rotterdam plechtig werd ingewijd en in gebruik genomen. Van Haspel had in deze contreien reeds zijn sporen verdiend met orgels in de kerk van Sprang en Woudrichem. Bij die gelegenheid werd het bespeeld door de in de Heusdense krant genoemde *“verdienstelijke Heusdense organist de heer Diedrich. Het orgel door de eendrachtige samenwerking van kerkbestuur en verschillende leden van de gemeente verkregen, zij lang ter stichting en ten zegen”*, besloot het regionaal blad. Die wens ging slechts te dele in vervulling want in 1912 diende het orgel gerenoveerd te worden door G.J. van Dungen uit Amsterdam.

Bij orgelmuziek hoort gezang. In 1899 werd het mannenkoor Volharding opgericht, met twaalf leden en onder leiding van meester Van Binsbergen. In 1906 werden echter de eerste stappen gezet tot oprichting van een gemengd zangkoor. Met succes want op Eerste Kerstdag 1907 werd in de Hervormde Kerk 's-avonds het Kerstfeest gevierd door de kinderen van de Zondagschool, waarbij de *“alhier bestaande en gunstig bekende Zangvereniging David met 22 leden en onder leiding van directeur Godtschalk (onderwijzer en tevens organist in de kerk) daarbij eenige stukken ten gehoor bracht”*. Een jaar later werd opnieuw een geslaagde openbare uitvoering gegeven in een tot de laatste plaats bezette kerk. Na de oorlog werden zanguitvoeringen in de kerk verzorgd door het Christelijk gemengd zangkoor Excelsior.

Maar de kerk vormde ook het toneel voor andere zaken. In 1901 werd op initiatief van mannenkoor Volharding een zogenaamde Transvaalavond georganiseerd, waarbij Zuid-Afrikaanse liederen ten gehore werden gebracht inclusief fraaie lichtbeelden. De zang van het mannenkoor werd bovendien ondersteund door een reuzenphonograaf. Helaas viel dat wat tegen omdat de klanken die het apparaat voortbracht meer weg hadden van suizen en murmelen, dan van muziek.

De Hervormde gemeenschap kende een grote sympathie voor de Zuid-Afrikaanders tijdens de Boerenoorlogen. Dit werd nog extra gestimuleerd door de populaire boeken van Louw Penning, die nog een deel van zijn jeugd in Dussen had doorgebracht. Later in het jaar kwamen zelfs een tweetal Zuid-Afrikaners vertellen over hun persoonlijke ervaringen in de Boerenkrijg. Daarbij vertelde de heer Van Rooy voornamelijk over het land en zijn volk. Maar de stampvolle kerk hing als het ware aan de lippen van de heer Lieberberg, toen die verhaalde over de heroïsche strijd van het Hollanderkorps in de slag bij Elandslaagte, de bloedige veldslag van Spionkop waarbij 1200 doden vielen, of over de gruweldaden begaan in de Engelse concentratiekampen.

Louw Penning (1854-1927) de schrijver

In de door brand verloren gegane boerderij van Dingeman de Rooij in Dussen Binnen woonde in de negentiende eeuw de weduwe Hendrika Penning-van der Beek, dochter van Gerrit van der Beek en Pieterella de Rooy uit Dussen en oorspronkelijk getrouwd met Franz Migchels Penning een Oost-Friesse landarbeider die op latere leeftijd christelijk-gereformeerd predikant werd in Waardhuizen, Landsmeer en Bunde. Toen dominee Penning in 1869 overleed keerden zijn

weduwe en kinderen terug naar het Land van Heusden en Altena. Met van familie geleend geld kocht men deze woning waarin een kruidenierswinkel gedreven werd.

De oudste zoon, Louwrens (1854-1927), diende zijn bijdrage te leveren aan het gezinsbudget en ging daartoe met de hondenkar kruidenierswaren bezorgen en bestellingen opnemen. Louwrens had echter op het Hasselman Instituut in Nieuwendijk gestudeerd zodat hij binnen de dorpsgemeenschap als een geletterde werd beschouwd. Werd er bijvoorbeeld een dominee beroepen dan werd Louwrens namens een aantal gemeenteleden verzocht Zijne Eerwaarde een brief te schrijven om het beroep aan te nemen. In deze periode deed hij al enige pogingen tot publiceren, maar zijn doorbraak kwam pas later toen hij Dussen al verlaten had (1877).

Zoals zoveel Nederlanders koesterde hij warme gevoelens voor de Zuid-Afrikaanse boeren tijdens de Boerenoorlog tegen de Engelsen. Hij begon er over te schrijven, en met veel succes.

In 1896 verscheen zijn eerste boek, *De helden van Zuid-Afrika*. In 1899 schreef hij een trilogie over de Tweede Boerenoorlog en in 1900 verscheen *De Leeuw van de Modderspruit*, het eerste boek van de vijf uit de zogenaamde Wessels-serie. Vele boeken zouden daarna nog volgen, zo'n 80 in totaal. Hij wilde vooral laten zien dat de Boeren voor een rechtvaardige zaak streden. Hij beschreef het ras der stoere Voortrekkers die met een psalmlied op de lippen en met een geweer en Bijbel gewapend de huilende wildernissen binnentrokken, waar de speer van de bloeddorstige Kaffer en het wild gedierte hun leven bedreigden. Zij kenden evenwel geen vrees. Zij waren immers de pioniers van het Christendom en beschaving. Tegenover deze onverschrokken Boeren stond een overmacht aan laffe en verraderlijke Britse Rooineks.

De Wessels-serie sloeg enorm aan, beleefde zo'n dertig herdrukken, en werd in het Engels en Zuid-Afrikaans vertaald. Vooral op christelijke scholen werden de boeken van Penning verslonden.

Schenkingen

Maar terug naar de realiteit van de Hervormde Gemeente. In oktober 1881 werd door een lid van de gemeente een schitterend en waardevol achtdelig zilveren servies voor het Heilig Nachtmal geschonken. Ook notaris D. Middelkoop Dzn. toonde zich een belangrijk begunstiger voor de Hervormde kerk, door bij testament in 1891 een aantal legaten alsmede een tweetal substantiële geldbedragen na te laten aan diaconie en kerk. Maar Middelkoop behoorde met burgermeester Stael dan ook tot de enige twee Dussenaren van de zogenaamde topelite, die vanwege hun materiële welstand verkiesbaar waren voor de Eerste Kamer.

Eind negentiende - begin twintigste eeuw nam het aantal legaten van lidmaten in de vorm van land of ander onroerend goed zoals huizen, toe. In de loop der jaren werd zodoende door de kerk een landbezit opgebouwd van zo'n tien hectare. De diaconie kon voor ondersteuning van behoeftigen putten uit de inkomsten van zo'n achttien hectare land. Het landbezit van zowel gemeente als diaconie lag verspreid door Dussen: in het Noordeveld, Groot - en Klein Zuideveld en in mindere mate in de Zuid-Hollandse polder.

In augustus 1904 vetrok dominee Evert Klaassen naar Nederlands Indië waarbij zijn “deftigen en goed onderhouden inboedel” in de hervormde pastorie, publiek werd verkocht.

In 1908 bracht verpachting van weiland behorende aan de diaconie en kerk der e gemeente f 55 meer op dan het jaar daarvoor. Dat was nodig ook want het kerkgebouw verdiende wederom hoognodig een opknapbeurt. Onder leiding van architect M. van Gool uit Woudrichem werd aanbesteed: het herstellen van de kerk, toren en consistoriekamer. Er werd door een breed scala van aannemers uit Dussen en omgeving ingeschreven: A v d Pluim Dussen f 3520 H Kleinloog Genderen f 3510 J v Wijk Wijk f 3478 Kieboom Werkendam f 3298 van Dooren Werkendam f 3280 A Kramer Genderen f 3290 v Loon Werkendam f 3210 J Haspels B Broek f 2175 A de Later Nieuwendijk f 3186 Kramer Drongelen f 3159 de Graaf Woudrichem f 3150 C Haspels Dussen f 3160 Pelikaan Dussen f 3146 A H v d Pluim

Dussen f 3165 Redeker Meeuwen f 3450 Kolf Almkerk f 3148 M Bos Almkerk f 3090 Kooi Almkerk f 3085. Het werk werd uiteindelijk aan de laagste inschrijver gegund, aannemer Kooi uit Almkerk voor 3.085 gulden. Gelukkig stond de Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde kerk een subsidie toe van f 2.500,-

AANBESTEDING.

Het KERKBESTUUR der Ned. Herv. Gemeente te Dussen, zal op **Donderdag den 3 September 1908**, des namiddags ten **3 ure** in de Consistoriekamer in het openbaar

aanbesteden:

**Het herstellen van het KERK-
GEBOUW, Toren en Consisto-
riekamer.**

Het Bestek en Teekening ligt alle werkdagen ter inzage vanaf Zaterdag 29 Aug. 1908, in de de Consistoriekamer voornoemd.

Aanwijzing op den dag der besteding des voormiddags ten tien ure.

Nadere inlichtingen geeft de Architect M. VAN GOOL te Woudrichem.

Notaris RIETRA te Dussen,
zal aldaar op **Woensdag 10
Augustus 1904**, voorm. **11 uur**
precies, voor den WelEerwaarde Heer Ds.
KLAASSEN, op de Pastorie

publiek verkoopen:

à contant,

Den deftigen en goed onderhouden

INBOEDEL.

Te bezichtigen 1 uur vóór de verkoop.

Tegelijkertijd maakte men van de gelegenheid gebruik om de gewone turfkolon die 's winters in de stoven gebruikt werden, te vervangen door gloed, tegen de hinderlijke kolenwalm. Omdat dat kennelijk nog niet voldeed, besloot de kerkenraad om toch maar een vulkachel te plaatsen. Desondanks bracht de verpachting van stoelen en banken, die traditioneel op de eerste zaterdag van het nieuwe jaar werd gehouden, in het volgende jaar drie gulden minder op dan gebruikelijk.

In 1909 werd de herbouwing van een armenhuis door de diaconie aanbesteed. Er werden maar liefst 11 biljetten ingeleverd. De hoogste inschrijver was de heer Quirijns uit 's-Grevelduin-Cappelle voor f 895. De laagste inschrijver was F. v.d. Pluijm uit Dussen voor f 737 aan wie het werk gegund werd.

Eerste Wereldoorlog

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Hoewel ons land verschoont bleef van wapengeweld, ondervond men wel de gevolgen. Vooral op het economische vlak, de prijzen vlogen de hoogte in, maar ook door de vele vluchtelingen uit België. Ook in Dussen werden Belgische vluchtelingen opgevangen.

Het Heusdens Nieuwsblad berichtte over de vluchtelingen als volgt: *Op maandag 12 oktober 1914 's-avonds om 7 uur arriveerde 184 Belgische vluchtelingen in Dussen. Zij werden ondergebracht in de oude bijzondere school der Eerwaarde Zusters, waar twee lokalen ontruimd waren, en in particuliere woningen, alwaar zij voorzien werden van boterhammen met koffie. De ongelukkigen werden hier met veel liefde behandeld. Een aantal van hen werden lokaal te werk gesteld, o.a. bij klompenmaker van Gennip. In november 1914 is een der Belgische vluchtelingen, Johanna Geens weduwe van Franciscus Gurrinsch oud 77 jaren, alhier overleden. Onder de kinderen der vluchtelingen alhier heerschen de mazelen. De meesten zijn er door aangetast. Op Vrijdag 29 Jan 1915 zijn de laatste Belgische vluchtelingen (68) naar een regeeringskamp vertrokken. Zij bedankten den heer J S van Steen waarnemend burgemeester en zijn dochter voor de hulp en de goedheid tijdens hun verblijf alhier bewezen. Ook werd den heer Gemeente Secretaris Snijders dank gezegd voor de liefdadige hulp aan hen bewezen. Noode gingen zij van hier.*

Crisisjaren

Na de Grooten Oorlog was er aanvankelijk een economische opleving, maar in de twintiger jaren kondigde zich een diepe economische crisis aan. In oktober 1926 ging dominee D. van Lutterveld met emiraat, maar niet nadat hij zijn 25-jarig ambtsjubileum gevierd had in de kerk van..... Sprang. Dat stak de Hervormde gemeenteleden in Dussen en Hank en leidde tot een pittig ingezonden stuk in de Heusdense Krant (3-3-1926).

Dit alles belette de Hervormde gemeente echter niet om in 1932 het kerkgebouw opnieuw grondig te laten opknappen. In april werd het vernieuwde kerkgebouw in gebruik genomen. Voor deze plechtigheid was dominee Ten Bokkel Huinnink van Numansdorp overgekomen. Met aandacht werd naar de zeer begaafde spreker geluisterd. Ten slotte werd door hem aan allen die aan het kerkgebouw werkzaam waren geweest een woord van dank gebracht. Na het zingen van psalm 150 vers 1 welk de gemeente staande zong, besloot dominee Bokkel Huinnink deze eerste samenkomst in het gerenoveerde gebouw met een dankgebed.

Hervormd Jeugdwerk

Traditiegetrouw werd ook in 1909 de viering van het kerstfeest voor 60 kinderen van de Zondagschool georganiseerd door mej. Van Stein Callenfels en meester Godtschalk. Doch in februari 1918 kreeg het Hervormd jeugdwerk structureel vorm met de oprichting van de Hervormde Jongelingsvereniging Emanuel, welke later werd uitgebreid met de Knapenvereniging Benjamin.

In 1926 bleek ook een meisjesvereniging actief, want in de winter werd onder de bezielende leiding van meester Michaël door de Hervormde Jongedochters-vereniging Dient den Heere een bazaar georganiseerd ten bate van een nieuw orgel voor de vereniging. Het was een doorslaand succes met zo'n 900 bezoekers die een paar gezellige avonden genoten met prijstrekken, rad van avontuur en andere attracties. In een van zalen was zelfs een theesalon ingericht, waar men tevens van muziek kon genieten. Ook in 1932 werd een bazaar georganiseerd, in de pastorie en ten bate van het verenigingslokaal (consistorie).

Bazar te Dussen-(binnen)

in de NED. HERV. PASTORIE.

Woensdag 17 en Donderdag 18 Nov. a.s.

Opening **Dinsdagavond 16 Nov. 6.30 uur.**
Diverse **vermakelijkheden.** — — **Gezellig zitje.**

 ENTREE 10 CENT.

In juni 1925 trad Emanuel als gastheer op voor collega-verenigingen van de Kring Altena. Maar ook uitstapjes werden georganiseerd, zoals in 1934, een busreis naar Valkenburg, wat kennelijk voor herhaling vatbaar bleek. Want nadat men op vrijdag 2 februari 1935 het jaarfeest had gevierd, werd een paar maanden later samen met de Meisjesvereniging per ALAD een plezierreisje naar Rotterdam Delft en Hoek van Holland gemaakt. Hoewel de weersgesteldheid 's morgens niet erg meewerkte werd de reis omstreeks 7 uur toch aanvaard. Allereerst werd een kijkje genomen in de diergaarde Blijdorp en ook de Bijenkorf werd niet vergeten. Vandaar werd de reis voortgezet naar de Nieuwe Kerk te Delft alwaar de verschillende graftomben van de Koninklijke familie werden bezichtigd. Daarna werd de reis voortgezet naar Hoek van Holland. Hoewel de zee onstuimig en het weer guur was, werd door sommigen toch een bad genomen. Vandaar werd de terugreis aanvaard. Nadat eerst nog een kijkje was genomen op Waalhaven, arriveerden men omstreeks 10 uur zeer voldaan terug in Dussen.

Onderwijs

Vermoedelijk werd er in Dussen Binnen al in 1632 les gegeven aan alle kinderen uit Muilkerk en Munsterkerk. Nog in 1713 werd verklaard dat het schoolhuis aldaar uit de gemeenschappelijk kas van de beide gemeentes was gebouwd en onderhouden werd. In de 19de eeuw was het vooral meester Van der Beek die zijn stempel drukte op het onderwijs in Dussen Binnen. Vóór meester Van der Beek was Adriaen van Bergeijk er geruime tijd onderwijzer. Een van bekendste leerlingen van deze school was de latere theoloog Prof. Dr. Izaäk van Dijk, in 1847 geboren als zoon van Johannes van Dijk en Cornelia van Edenburg en woonachtig in de Jannahoeve. Zijn ouders behoorden tot de boerenstand en mochten zich in de algemene achting van hun dorpsgenoten verheugen. Izaäk groeide met nog vijf broertjes en zusjes op, ging bij dominee Westhoff ter catechisatie en was leerling op de openbare school bij Meester van der Beek.

Meester Van der Beek vierde in 1885 zijn 40-jarig jubileum. Het werd een waar volksfeest met felicitaties van veel vakgenoten. Het Dussense Mannenkoor onder leiding van directeur Antoni van Honsewijk zong de jubilaris geestdriftig toe met een lied waarvan de tekst was opgesteld door zijn collega meester Vlam van de school aan de Dijk. Na zijn pensionering in 1893 werd Van der Beek opgevolgd door L. van Binsbergen en later door C.

Godtschalk en vanaf 1911 door Petrus A.M. Michaël. Hulponderwijzers waren onder meer: A. de Graaf, J.C. Bouman, B.M. de Moor uit Drongelen, C. van Altena, A. Roubos uit Dussen.

In 1896 vond in het Raadhuis van Dussen de aanbesteding plaats van: het verbouwen en vergroten van de school in wijk A en het afbreken van de oude en het bouwen van een nieuwe onderwijzerswoning. Er waren vijf inschrijvers waarvan de laagste waren: de Gebroeders Van der Pluijm Hz uit Dussen voor de school op f 2255,- en de onderwijzerswoning voor f 4412,-. Aan hen

werd het werk gegend. Door de stichting van de Christelijke Nationaalschool verloor de openbare school in Dussen Binnen op termijn veel leerlingen. In 1934 moest de school daardoor op last van het provinciaal bestuur noodgedwongen haar deuren sluiten. De resterende kinderen konden naar de openbare school in Meeuwen. De bezwaren van gemeentebestuur en van dominee van de Berg samen met 19 ouders tegen dit besluit aangetekend, werden door de kroon verworpen.

De oorspronkelijk centrumfunctie van het gebied rond kerk, pastorie en school in het Binnen werd nog extra geaccentueerd door de woning van notaris/secretaris Middelkoop en korenmolen de Gunst. Ook de gebruikelijke uitspanningen in de nabijheid ontbraken er niet met het café Wapen van Noord-Brabant dat tegenover de molen op de hoek van de Dussensche Steeg stond en werd uitgebaat door Sijke de Graaf en haar zwager Willem van der Nat, later voortgezet door Jan van Dijk (van Sijke). Schuin daar tegenover stond ook nog het huis met herberg van Lammert de Rooy en Clasina van Edenburg.

Christelijk Nationale School

Bij het verwezenlijken van een zelfstandige Gereformeerde Gemeente in Dussen in 1862 werd ook een commissie gevormd om de mogelijkheden van het stichten van een Christelijk Nationale School te onderzoeken. Commissieleden waren onder meer Ant. van Daalen en gemeenteraadslid Kasper Haspels. Het duurde echter nog tot 1906 alvorens zo'n school ook daadwerkelijk geopend kon worden. De bouwgrond voor de school werd door Gereformeerde kerkenraad beschikbaar gesteld voor 300 gulden. Voor een bedrag van 6.088 gulden werd door

2 Christelijk School in Muilkerk in 1906

aannemer J. van Wijk Gzn uit Wijk de school gerealiseerd. De meesters Van der Zwaal en J. van Noorloos waren de onderwijzers van het eerste uur. De geziene hoofdonderwijzer Van der Zwaal aanvaardde na verloop van tijd elders een betrekking en werd in 1910 opgevolgd door meester Boender. In de twintiger jaren gingen steeds meer hervormde kinderen naar de school in Muilkerk, zodat in 1923 grond werd aangekocht voor een extra klaslokaal dat in 1931 in gebruik genomen werd. Een van de hulponderwijzers was destijds B. van den Hoven die in 1937 meester Boender als schoolhoofd zou opvolgen.

Tweede Wereldoorlog

En toen brak de Tweede Wereldoorlog uit. Na de capitulatie van Nederland hernam het leven van alledag aanvankelijk zijn gebruikelijke loop. De Duitse tijd werd van kracht, de ramen dienden verduisterd, het gehate persoonsbewijs ingevoerd, maar de pijn van de bezetting was toch vooral innerlijk. Zoals meestal in tijden van angst en spanning intensiverde de geloofsbeleving en nam het kerkbezoek toe. Vanaf 1942 begon de arbeidseinsatz zijn tol te eisen en in 1943 werden de

kerkklokken van zowel de Rooms-katholieke kerk aan de Sluis als die van de Hervormde kerk meegenomen. Doch in de winter van 1944 werd het echt menens. Dussen werd frontgebied en de locale bevolking moest evacueren. Er vielen ook slachtoffers.

Na de bevrijding bleek het dorp zwaar gehavend. Van de hervormde kerk, pastorie, school en de tot marechausseekazerne omgebouwde notarisswoning van Middelkoop stonden alleen nog wat muren overeind. Rondom de hervormde kerk lagen nogal wat gesneuvelde Duitse soldaten begraven. De kap van de oude korenmolen was zwaar beschadigd en de wieken deels gebroken. Het was het beeld van vrijwel geheel Dussen, al was de schade het grootst aan de Sluis en in Dussen Binnen, precies daar waar kerken stonden.

Doch het optimisme van de bevrijding vierde de boventoon. Op woensdag 5 mei 1948 organiseerde de actieve Hervormde zangvereniging Excelsior een bevrijdingsfeest op het weiland bij villa Casa Cara. Op het programma stond: optredens van de zangkoren Excelsior uit Dussen en Halleluja uit Almkerk, kinderspelen met onder meer de populaire stoelendans, een avondconcert door de fanfares Wilhelmina en Sint Cecilia en ter afsluiting een opvoering van De Verdenking, een toneelstuk in drie bedrijven.

Zeven jaar zat de Hervormde Gemeente zonder kerk totdat in 1952 met steun van het Nationaal Oorlogsfonds de kerk in de Zuideveldlaan werd gerealiseerd. Daar zou volgens de gemeente Dussen immers het nieuwe centrum van Dussen komen, maar dat bleek later wat anders uit te pakken. Niettemin, met de realisatie van het Groene Kruisgebouw, kleuterschool, pastorie en ontmoetingsruimte in de nabijheid van de nieuwe kerk, creëerde de hervormde gemeenschap van Dussen als het ware haar eigen kern. Bovendien, ten teken van historisch besef, met een kerk opnieuw aan het riviertje de Dusse, zij het nu wat meer westelijk gelegen.

Met de ingebruikname van de nieuwe kerk in de Zuideveldlaan besluiten wij onze historische beschrijving over Hervormd Dussen, met dank voor uw gewaardeerde aandacht.

Lijst van Predikanten

Opgemaakt door Ds. Johannes Westhof, aanwezig in het kerkelijk archief van Dussen (dat in 1960 verbrand is) en aangevuld met de namen van predikanten uit de Acta Synodi van Zuid-Holland (Bron: Hendrik Donkersloot, 1939) en lijst van predikanten van Hervormde Kerk Hank (Bron: De Vierbannen toen en nu, 2007) en predikantenbord Hervormde Gemeente Dussen.

- 1610 Timothius Wijckentoorn, cand. 9 maart 1610, gezonden door de classis van Dordt, vertrokken naar Mijnsheerenland in 1615.
- 1615 Casparus Nusius, cand. bevestigd 1615, in 't begin van november, vond bij de aanvaarding van zijn betrekking 27 leden, vertrok medio 1618 naar Waspik.
- 1618 Wilhelmus Lupardus, beroepen in augustus van Oudenbosch, in 1618 telde gemeente 28 leden, vertrokken naar Heinenoord in 1618.
- 1622 Didericus Voetius, cand. beroepen 15 februari, vond 33 lidmaten, rector Latijnse School te Heusden. Op 24 december 1622 werd besloten het avondmaal vier maal per jaar uit te delen. Noemde zich pastor van Muilkerk en Munsterkerk, emeritaat in 1634 waarmee begin reformatie te Dussen werd afgesloten en gemeente gevestigd.
- 1634 Petrus Buscherius, cand. bevestigd 1634, vertrokken naar Haarlem op 26 april 1637.
- 1637-39 Vacature.
- 1639 Arnoldus Genius, cand. bevestigd in 1638, heeft het trouwregister opgetekend van 1639-1656, emeritaat in 1658.
- 1658-68 Hermannus van der Hagen, cand. bevestigd in 1658, geeft de namen der lidmaten anno 1667, vertrokken naar Klundert in 1667.
- 1667-77 Theodorus van der Hagen, cand. bevestigd in 1667, overleden in 1677.
- 1677 Isaäc Lukken, beroepen van Brakel 27 mei 1677, overleden (obiit) in 1679.
- 1680 Johannes van Vechoven, cand. bevestigd 14 februari 1681, vertrokken naar Tiel 18 augustus 1689.
- 1690 Georgius Joosten, cand. bevestigd 24 september 1691, vertrokken in 1712. Volgens Acta Synodi van Zuid-Holland overleden 28 februari 1713.
- 1713-15 Vacature vanwege onenigheid over het recht van handopening (benoemingsrecht predikant) tussen kerkenraadsleden van Munsterkerk en Muilkerk. Gedurende de vacature heeft meester Jacobus Hagoort het doop en trouwboek bijgehouden.
- 1715 Matthias Peijpers, beroepen van Son en Breugel 12 april, bevestigd 28 mei 1715, intrede II Cor: III.6. De telling der Lidmaten door Ds. M. Peijpers in 1715 geeft 134 lidmaten, vertrokken naar Eindhoven op 1 januari 1720.
- 1720 Daniël Halmans, beroepen van Echteld 3 april, bevestigd 12 mei 1720, intrede I Thes. V.19, vond na bevestiging in 1720 154 leden, emeritaat in 1757.
- 1757 Hubertus Hoevenaar, prop. te Pijnakker, beroepen 12 april, bevestigd 24 juli 1757, intrede Jes. 62 v.1, vond in 1757 152 leden, emeritaat 1784.
- 1784-86 Vacature.
- 1786 Johan Hendrik van Dugteren, bevestigd 23 juli 1786, intrede Exod. III v.11 & 12, vond in 1786 201 leden, emeritaat 1827.
- 1827 Theodoor van Spall, beroepen 30 oktober van Andijk, bevestigd 12 april 1828, intrede II Cor. XIII v.9, vertrokken naar Klundert 7 januari 1838, afscheidsrede 1 Kor. 13:13. Hij fungeerde als praeses van de classis Heusden ten tijde van de Afscheiding.
- 1838 Johan Westhof, hulppredikant te Dussen, beroepen van Dordrecht 9 januari, bevestigd 13 mei 1838. Op 20 januari 1886 bedankte hij als lid of begunstiger van de Vrije Universiteit, overleden 6 april 1874.
- 1874-81 Vacature.
- 1881 Joachim Hermanus Geselschap, bevestigd 8 mei 1881, vertrokken naar Axel 24 februari 1884.
- 1884-90 Vacature. Tal van beroepen werden vruchteloos uitgebracht. Ten einde raad verzocht de kerkenraad het classicaal bestuur in 1889 gedurende 4 maanden vrij te zijn van de verplichting een beroep uit te moeten brengen.
- 1890 Cornelis Johannes Six Dijkstra, beroepen van Doeveren-Genderen 16 juni 1889, vertrokken naar Cortgene 3 september 1893.
- 1893 Adriaan Marie Bloem, beroepen van Hurwenen 17 december 1893, vertrokken naar Chaam in mei 1898. Afscheidsrede I Petr. I v.25.
- 1898 Vacature.

- 1899 Evert Klaassen Dzn, beroepen van Oosterbeek (cand), bevestigd 9 april 1899, intrede Luc 24 v.29, geëindigd met vertrek naar Nederlands Indië op 14 augustus 1904, afscheidsrede Math. 24:35. In verband met zijn vertrek werd op woensdag 10 augustus 1904 in de pastorie in Dussen Binnen "den deftigen en goed onderhouden inboedel" van Ds Klaassen publiek verkocht.
- 1904 Vacature.
- 1905 Nicolaas Klaassen, beroepen van Meeuwen 28 mei 1905, 22 augustus 1909 vertrokken naar Hoogmade, in augustus 1910 naar Nederlands Indië gegaan.
- 1909 P.V. van Stein Callenfels, beroepen van Heerde Gld (cand), bevestigd 28 november 1909 , intrede Rom. X 14c- 17, vertrokken naar Nieuwland op 17 december 1922 en in juni 1926 beroepen te Buren. Vierde in 1949 te Heemstede zijn 40-jarig ambtsjubileum.
- 1923 Daniël van Lutterveld, gekomen van Blauwkapel 24 juni 1923, emeritaat 15 oktober 1926.
- 1926 J.R.B. Feykes, predikant van Sleenwijk, tijdelijk als fungerend consulent.
- 1927 Jacobus Johannes Kuijper, beroepen van Avereest, intrede 4 september 1927 met 2 Cor. 5-20, secretaris Nederlands Bijbelgenootschap, afd. Altena, vertrokken naar Genderen in 1931.
- 1932 Vacature. J.J. Poldervaart uit Driebergen neemt beroep aan, maar trekt dat later kennelijk weer in.
- 1933 J.J. van de Berg, beroepen van Sint-Johannesga, intrede juni 1933 met 1 Cor. 3-11, vertrokken 17 mei 1936 naar Linschoten, afscheidsrede Rom. 15-13a.
- 1936 J.C. Hooijkaas, kandidaat, beroepen van Wassenaar in 1936, vertrokken naar Benschop 27 augustus 1939.
- 1940 C.J. van de Broek, cand. bevestigd 15 december 1940, vertrokken naar Heijplaat de Heij 18 mei 1947.
- 1947-53 Vacature, in verband met het ontbreken van een eigen kerk en pastorie.
- 1953 Herman Cornelis Bultman, kandidaat uit Zwolle, bevestigd 27 september 1953, vertrokken naar Papendrecht 2 februari 1958.
- 1958 G.J. Voortman, kandidaat uit Rijssen, bevestigd 2 november 1958, vertrokken naar Oud-Vossemeer in januari 1968.
- 1968 G.F. Smaling, beroepen uit Schoonrewoerd 26 mei 1968, vertrokken naar Wierden in augustus 1973.
- 1974 G.J. van Steeg, kandidaat uit Putten, bevestigd 5 mei 1974, vertrokken naar Vriezenveen 13 april 1980.
- 1980 F. Wijnhorst, kandidaat uit Vlaardingen, bevestigd 8 juni 1980, vertrokken naar Ochten 14 april 1985.
- 1985 C. van de Worp, kandidaat uit Woudenberg, bevestigd 23 juni 1985, vertrokken naar Ede 6 mei 1990.
- 1990 K. Groenendijk uit Sommelsdijk, bevestigd 28 november 1990, vertrokken naar Bruchem 24 september 2000, emeritaat.
- 2001 J.P. Kromhout van de Meer, kandidaat uit Ridderkerk, bevestigd oktober 2001, vertrokken als vlootpredikant 1 september 2005.
- 2006 B. Jongeneel, kandidaat uit Alblasterdam, bevestigd 20 augustus 2006.

Lijst van Kerkmeesters

Ofschoon beide heerlijkheden Munsterkerk en Muilkerk een afzonderlijk kerkbestuur hadden en er dus twee kerkmeesters waren, bleek een enkele keer dat een kerkmeester tot beide heerlijkheden behoorde. Vandaar dat de lijst van kerkmeesters in zeventiende - en achttiende eeuw zonder onderscheid opgesteld werd: (Citaat Hendrik Donkersloot, 1939)

1624 Arien Cornelisse Potter
1625 Wouter Lauwen
1628 Joost Willemse van Oversteegh
1633 Joost Aertsen Wildeman
1634 Jacob Willemse
1637 Adriaan Peterse Pellekaan
1640 Peeter Hendrikse Spieringh
1649 Jan Ad. de Graeft
Dierck Pieterse de Both
1654 Dirck Claesse Hoeckwater
1659 Anthonie Pleune van Crimpen
1671 Roelof Janssen van der Wiel
1697 Willem Joosten van Overstege
Pieter Aarts Smijdl
1699 Aart 't Kint
1703 Johannes Pistorius
1714 Pieter Claesse Donkersloot
1746 Corstiaan de Roij
1754 Dingeman Tamerus
1756 Otto van Dalen
1758 Bastiaan de Rooij
1760 Wouter Rombout
1762 Roeland Donkersloot
1763 Antonie Teuling
Hendrik van Honsewijk
1764 Bastiaan van Kooten
1766 Cornelis Ouwer kerk
1768 Adriaan Heijmans
1771 Dingeman Tammerus
1773 Eijmert van Dalen
1774 Gerrit de Rooij
1776 Pieter Heijstek
1781 Cornelis van der Wal
1783 Matthijs Boom
1784 Abraham van der Baet
1786 Hendrikus Donkersloot
1788 Jacob Rombout
1790 Wouter Hagoort

1792 Arnoldus Heijmans
1799 Dionysius Middelkoop
1810 Jan Rombout

Kerkbestuurders (notabel, kerkvoogd, ouderling
diaken, kiescollege. (Opsomming is niet volledig)

1881 B v.d. Beek en H. de Rooij Gzn (oud/diaken)
1886 G. de Rooij en J.C.v.Dijk (oud/diaken)
1891 R. Middelkoop en M. de Rooij Gzn (notabel)
1891 A.B. v.d.Koppel en A.v.Krimpen (oud/diaken)
1894 A.B. v.d.Koppel en A.v.Krimpen (oud/diaken)
1903 J. Middelkoop en C. Rombout (oud/diaken)
1905 C. v.Dijk en C. Rombout (oud/diaken)
1906 G.C. v.Dijk en B. Verbeek (oud/diaken)
1907 A. Zijlmans en Z. Hagoort (notabel),
J. Roubos (kerkvoogd)
1907 A.B. v.d.Koppel en C. Rombout (oud/diaken)
1908 A.B. v.d.Koppel en G. v.d.Beek Gzn (oud/dia)
1909 A. v.Krimpen en M. de Rooij (notabel)
A.B. v.d. Koppel (kerkvoogd)
1928 C. Rombout en A.A. v.Vugt (oud/diaken)
C.Schouten (notabel)
1929 L. Hoevenaren (notabel)
1929 A. Pellikaan en C. Roubos Wzn (notabel)
W. de Rooij (kiescollege)
1929 Ant. v.Krimpen en A. Pellikaan (oud/diaken)
1930 C. Rombout en A.A. van Vugt (oud/diaken)
Joh. v.Dijk (diaken)
1931 J. v.Krimpen Azn. (notabel)
1933 O. de Rooij, C. Donkersloot en A. Pellikaan
(kiescollege)
1933 J. v.Krimpen en M. Bax (notabel)
1933 W. Colijn en W. Middelkoop (oud/diaken)

Literatuur:

Bok, Teun de – Andel-Bartels, W.J. van – Jubileumuitgave 150 jaar Gereformeerde Kerk te Dussen (1985)
Braams, B.W. – Weyden en zeyden in het broek. Middeleeuwse ontginning en exploitatie in LvHeA (1995)
Diverse – De onbekende Voetius. Gijsbertus Voetius en zijn tijd (1989)
Diverse – Uit de as herrezen. Zes eeuwen geschiedenis van de parochie Dussen (2005)
Diverse – Zevenhonderd jaar Kasteel Dussen. Een bewogen geschiedenis (2003)
Diverse – 150 Jaar Parochie Woudrichem 1836-1986 (1986)
Diverse – Jubileumgids Kerk van Babyloniënbroek en Hill 1610-2010 (2010)
Donkersloot, H. – Geschiedenis van Dussen en zijn kasteel, manuscript 1939 (2002)
Engen, Hildo van – Het kapittel van Munsterkerk (HR-LvHeA, deel 17 2008)
Gast, Dr. Cees de – Afscheiding en doleantie in het Land van Heusden en Altena (1989)
Gast, Dr. Cees de – Afscheiding van 1835 in Almkerk en Emmichoven; godsdiensttwisten in LvHeA (1984)
Gast, Dr. Cees de – De macht van het water. Leven met water tussen Maas en Merwede (2004)
Gast, Dr. Cees de – Godsdienst en samenleving in het Land van Heusden en Altena. (1993)
Graaf, Izaak de – Sprankelende momenten. Honderd jaar Christelijk onderwijs in Dussen (2006)
Hamoen, Ds. G. – Het begin van de reformatie in de ring Heusden (1980)
Hamoen, Ds. G. – Het begin van de reformatie in Dussen (HR-LvHeA , deel 16 2007)
Hendriks, Drs. Johan – Aalst, Tom van der –Dussen van woontoren tot kasteel-raadhuis (1985)
Hendriks, Drs. Johan – Archeologie en bewoningsgeschiedenis van Land van Heusden en Altena (1990)
Huizenga, J. – Honderd jaar Land van Heusden en Altena (1982)
Kok, J.M de – Plaisier, F. – De Vierbannen toen en nu (2007)
Meerendonk van de O.Praem, Dr. L.v.d. – Tussen reformatie en contra-reformatie (1967)
Ramaer, Ir. J.C. – Geographische geschiedenis Holland bezuiden Lek en Nieuwe Maas in Middeleeuwen. (1899)
Sanders, J.G.M. – Waterland als woestijn. Geschiedenis kartuizerklooster bij Geertuidenberg 1336-1595 (1990)
Verschure, Han – Overleven buiten de Hollandse Tuin in 80-jarige oorlog (2004)

Archieven:

Krantenarchief Heusdens Nieuwsblad periode 1881-1950, website SALHA Heusden
Archief diaconie Hervormde Kerk Dussen periode 1640-1670, SALHA Heusden
Persoonlijk archief Ton Lensvelt uit Dussen
Persoonlijk archief Walter van Dortmont uit Hank

Contact:

U kunt de lezing nog eens nalezen op website home.wanadoo.nl/tonlensvelt/streekgeschiedenis
© Ton Lensvelt, 29 mei 2010, e-mail adres tonlensvelt@wanadoo.nl

